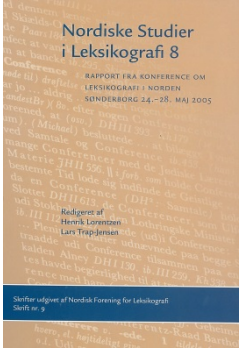

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Relevans, legitimitet og resultatkrav – eit komparativt blikk på utfordringane for dei store nasjonale ordboksverka i Norden i dag	
Forfatter:	Kristin Bakken	
Kilde:	Nordiska Studier i Leksikografi 8, 2006, s. 11-24 Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Göteborg 27.-29. maj 1999	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Relevans, legitimitet og resultatkrav – eit komparativt blikk på utfordringane for dei store nasjonale ordboksverka i Norden i dag

Relevance, Legitimacy and Demands of Completion – a comparison of the ways the national dictionaries in Scandinavia are challenged today. Five of the national dictionaries in Denmark, Sweden and Norway are presented in order to compare them with regard to the challenges they meet in contemporary society. Several of them were conceptualised several decades or even more than a century ago, meaning that they were motivated both by different cultural contexts and by different scientific ideals. At the same time these projects are extremely costly, thus demanding public funding. The paper focuses on four challenges pertaining to this situation: the challenge of securing the financial foundations, the challenge of giving the projects legitimate motivation, the challenge of enhancing their social and scientific relevance, and the challenge of dealing with demands of completion.

1. Innleiing

Emnet for føredraget blei valt fordi eg har ansvar for eitt av dei nordiske nasjonale ordboksprosjekta, og strevar dagleg med å sameine dei faglege måla for arbeidet med dei rammevilkåra vi har å halde oss til. Her ligg det mange utfordringar, for når eg brukar ord som ”streve”, impliserer det at dei faglege måla ikkje utan vidare lèt seg harmonisere med dei rammene som er sette for arbeidet vårt. I eit prosjekt som Norsk Ordbok 2014, ville ein kanskje som fagentusiast kunne ønskje seg så store og så oppdaterte og lett tilgjengelege samlingar som mogleg, uendeleg mykje papirplass å boltre seg på, og dessutan romslege økonomiske rammer som gjev rom for ”tilstrekkeleg” mange redaktørstillingar og støttepersonell. Dessutan ville ein jo gjerne ha optimale IT-verktøy, høvelege lokale, og ein ville helst sleppe stressande tidspress og ytre krav om ferdigstilling. På den andre sida er det klart at vi ideelt sett gjerne vil ha eit stort publikum, for vi vil jo også at ordboksproduktet skal vere etterspurt.

For Norsk Ordbok 2014 like lite som for dei andre nordiske ordboksverka, er situasjonen slik. I staden står vi overfor utfordringar på dei fleste av dei felte eg alt no har nemnt. Det gjeld utfordringar som har med grunnlagsmaterialet og arkivsituasjonen å gjere, plassproblem ved at line- og sidetalet ein har til disposisjon i dei trykte utgåvene er avgrensa, det er tids- og kostnadskrevjande å utvikle høvelege IT-verktøy, å sikre finansiering av prosjekta er ei konstant utfordring, og når det gjeld tilhøva til samfunnet, har vi relevans- og legitimitetsproblem samstundes med at vi har utfordringar med å formidle verksemda og produkta våre til potensielle brukarar.

Mot denne bakgrunnen tykkjer eg at det vil vere både interessant og lærerikt å samanlikne vilkåra for nokre av dei store ordboksverka i Norden i dag. Målet med ei slik komparativ tilnærming er for min eigen og ideelt sett også for andre sin del, å få idear til korleis ein best kan møte dei utfordringane det her er snakk om.

2. Ordbøkene

Dei fem ordbøkene eg vil samanlikne er forutan *Norsk Ordbok* (NO): *Norsk riksmålsordbok* (NRO) i Noreg, *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) i Sverige, og *Ordbog over det danske Sprog* (ODS) og *Den Danske Ordbog* (DDO) i Danmark. Eg ville ideelt sett gjerne ha inkludert ordboksprosjekt frå Finland og Island i samanlikninga, men det hadde gjort oppgåva for stor gjeve dei tidsrammene eg har hatt til rådvelde. Andre ordboksverk kunne også ha vore trekte inn, t.d. *Nusvensk ordbok* (1917-72), men medan arbeidet med denne ordboka er avslutta, er dei fem ordbøkene eg kjem til å drøfte, alle i meir eller mindre grad å rekne som igangverande prosjekt. Før eg held fram med sjølve samanlikninga, vil eg takke redaksjonane i Lund og København og NRO-redaksjonen i Oslo for all velviljug hjelp i samband med førebuinga av føredraget.

Statusen til dei fem aktuelle ordbøkene ser i utgangspunktet litt forskjellig ut. ODS, NRO og DDO er ”fullførde” ordbøker, ODS og NRO endåtil med supplementsband, SAOB er eit gammalt, vakse prosjekt med 34 band utgjevne (september 2005) og med bokstaven *t* under redigering. NO er eit yngre og mindre omfattande prosjekt enn SAOB; første band av NO kom alt i 1966, men pr. i dag (2005) er vi ikkje komne lenger enn til at fem av tolv planlagde band er utgjevne, og bokstaven *k* er under redigering. Samanlikninga av rammevilkår vil difor til ein viss grad bli basert på historiske tilhøve. På den andre sida er no arbeidet i gang med å vidareføre både NRO, ODS og DDO, og vilkåra for denne vidareføringa vil bli trekte inn i drøftinga nedanfor. Også NO og SAOB bør alt no planleggje revisjonsfasen av arbeidet. Tabell 1 gjev ytre karakteristikkar av dei fem ordbøkene.

Presentasjonen viser for det første at ordboksprosjekta har ganske ulik status. SAOB og NO er framleis under redigering, og dei har 2017 og 2014 som fullføringsår for denne primærredigeringa. Men dei er svært ulike med omsyn til ambisjonsnivå og omfang. ODS er SAOB sin næraste ordboksslektning i Skandinavia. Med supplementsbanda fyller ODS 33 band. Primærredigeringa av ODS blei fullført i 1956, men då var revisjonsarbeidet allereie i gang, og no hausten 2005 blir siste hand lagd på det femte og siste supplementsbandet. Samstundes har ein starta arbeidet med å lage ein elektronisk versjon av ordboka der supplementa skal vere fletta inn i hovudteksten. Den primære redigeringa av NRO var fullført alt i 1957, medan revisjonen var ferdig i 1995. Ein har no sett i gang arbeidet med å digitalisere verket, for deretter å førebu ny revisjon i den elektroniske versjonen. DDO, som er den nyaste av desse ordbøkene, er fullført i seks band no i 2005, og her er ein i gang med

å lage ein elektronisk versjon under overbygningen *ordnet.dk*, som tek mål av seg å integrere DDO, *Korpus 2000* og ODS i ein felles nettressurs (jf. Trap-Jensen 2004). Sidan SAOB alt er tilgjengeleg over internett, og sidan NO frå og med 2004 blir redigert som ein søkbar database (jf. Bakken & Ore 2005), kan ein generalisere og seie at alle desse store dokumentasjonsordbøkene er på veg mot det elektroniske mediet, men står på litt ulike steg i denne prosessen.

	SAOB	NRO	NO	ODS	DDO
Status	under red.	digit./revisjon	under red.	revisjon/digit.	digit.
Produksjonsperiode 1	1893-2017	1930-1957	1950-2014	1918-1956	1991-2005
Produksjonsperiode 2	?	1957-1995	?	1950-2005	
Materialgrunnlag	8,5 mill. setlar	1 mill. + 350.000 setlar	3,2 mill. setlar, korpus 22 mill.	2,5 mill. + 1,5 mill. setlar	korpus 40 mill.
Lemma	540.000	200.000	300.000	250.000	100.000
Band	34 (39)	4 + 2	5 (12)	28 + 5	6
Opplag	3600 >1000	?	2000 >1000	5000 + opptrykk	6400

Tabell 1. *Fakta om ordbøkene* (Kursiv viser til prognosetal)

Mot denne bakgrunnen er det interessant å kommentere opplagstala til papirutgåvene av dei ulike ordbøkene. Bengt Sigurd (1986) dokumenterer korleis SAOB blei lansert under stor entusiasme i 1892, og talet på abonnentar steig raskt til det nådde eit høgdepunkt i 1894 med 3600 (Sigurd 1986:146f.). Men ettersom utgjevingstakta dabba av, fall abonnentane frå, og opplaget er i dag på 1000 eksemplar. NO kom i byrjinga ut i eit opplag på 2000, men er også no nede i 1000. Det samla opplaget av NRO har det ikkje vore mogleg å finne fram til, det opprinnelege opplaget er ikkje kommentert i førsteutgåva og forlaget har ikkje lenger dei relevante arkiva, dessutan er ordboka seinare utgjeven i fotografiske opptrykk både i 1983 og 1991, og i opptrykk av einskilband innimellom og etter det. Det må til saman vere snakk om eit relativt stort samla opplag (10.000-20.000?). ODS sitt førsteopplag var imponerende nok 5000, og ordboka har dessutan blitt gjeve ut tre gonger seinare i uendra opptrykk (1966-70, 1975-77, 1981-83). DDO blir gjeven ut i eit opplag på 6400.

Ein ser klart ein samanheng mellom fullføring og opplagsstorleik. Det er ei trusprøve å abonnere på evigheitsprosjekt som SAOB og NO, medan salet av NRO og ODS, viser at fullførde ordboksverk er salbare, jamvel om det er snakk om ei

kostbar investering i 28 ordboksband slik tilfellet var med ODS. (Salet av ODS blei truleg hjelpt av det populære danske spørjeprogrammet *Fup eller Fakta* som blei sendt på TV i fleire rundar på 1960- og 1970-talet. Programmet brukte ODS som ”fasit”.) Vilkåra for sal av store kostbare papirordbøker er likevel i endring, og det store spørsmålet er å vite korleis dei fullførde utgåvene av NO og SAOB vil bli brukte og selde når det finst elektroniske parallellutgåver. Når ein no har valt å gje ut DDO i eit opplag på 6400, blir det spanande å sjå om dette er eit rett estimat i høve til marknaden, og korleis den framtidige elektroniske utgåva eventuelt vil påverke salet.

3. Institusjonell tilknytning

Dei fem ordbøkene har ulik institusjonell tilknytning. NO er organisert som eit forskingsprosjekt under Universitetet i Oslo, og er slik det einaste ordboksprosjektet med universitetstilknytning. Dei fire andre ordbøkene har det til felles at dei er organiserte og styrde av vitskapsakademi, men desse academia er rett nok svært forskjellige. Sjå tabell 2.

SAOB	Svenska akademien	Alm. akad. 18 medl.
NRO	Det norske Akademi for Sprog og Litteratur	Språkpol. alm. akad. 10-21 medl.
NO	Universitetet i Oslo	Universitet
ODS	Det Danske Sprog- og Litteraturselskab	Humvit. akad. 75 medl.
DDO	Det Danske Sprog- og Litteraturselskab	do.

Tabell 2. *Institusjonell tilknytning*

Svenska akademien har som kjent 18 medlemmer, og desse medlemene er for tida anten forfattarar eller professorar frå humaniora eller samfunnsfag. To av dei atten er språkvitskapsfolk. Redaksjonen av SAOB lever eit ganske uavhengig liv frå akademiet, men rapporterer jamnleg om framdrift og økonomi. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab står som utgjevar av dei to danske ordbøkene. Dette er på den eine sida eit smalare samansett akademi, jf. at medlemene berre er vitskapsfolk frå språkvitskap, litteraturvitskap eller historie, på den andre sida har det breiare representasjon med så mange som 75 medlemmer. Den einskilde redaksjonen har eit fagleg tilsyn oppnemnt av DSL, og i tillegg eit pengetilsyn som dei rapporterer til om pengebruk, tidsbruk og framdrift. Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur er til samanlikning like breitt samansett som Svenska Akademien, dvs. at det i tillegg

til språk- og litteraturforskarar også har medlemmer frå ånds- og kulturlivet meir allment. Det er på den andre sida ganske fåtalig, jf. at det til eikvar tid har mellom 10 og 21 medlemmer. Men den viktigaste forskjellen mellom det norske akademiet og dei tilsvarande nordiske, er at dette akademiet har eit eksplisitt språkideologisk siktemål, dvs. at det har teke side i den norske språkideologiske debatten, og er slik eit interesseorgan for riksmålsrørsla. Arbeidet med supplementsbanda gjorde redaktøren, Harald Noreng, for ein stor del aleine, utan at Akademiet la seg mykje opp i det, korkje i innhald eller ytre rammer. Felles for dei tre akademia er at dei er lukka selskap som regenererer seg sjølve.

NO har ei litt anna historie å vise til. Sjølv om initiativet til ordboka kom frå det store nynorskforlaget, Det Norske Samlaget, fekk prosjektet tidleg statsstøtte, anten rett over statsbudsjettet eller via forskingsrådet. I 1972 blei prosjektet lagt inn under Universitetet i Oslo, og i perioden fram til 2002 låg prosjektet inne i den vanlege instituttstrukturen. I 2002 blei redaksjonen omorganisert, og redaksjonen har no status som eit sjølvstendig prosjekt på sida av instituttstrukturen, men stadig med Universitetet i Oslo som overbygnad.

4. Utfordringar

Hovudfokuset her skal vere nokre av dei utfordringane dei store ordboksverka står ovafor, og eg har her valt å løfte fram fire utfordringar som utgangspunkt for samanlikning:

1. Finansiering
2. Legitimering
3. Relevans
4. ResultatkraV

4.1. Finansiering

Å sikre finansieringa for desse svært store, svært langvarige prosjekta er verkeleg ei utfordring, ikkje berre for ordboksredaksjonane sjølve, men for samfunnet som heilskap. Tabell 3 gjev eit lite oversyn over finansieringa av dei fem ordbøkene i den fasen vi no er inne i.

SAOB har sidan 1833 blitt finansiert ved å få utbyttet av den statlege publikasjonen *Post- och Inrikes Tidningar* (tilsvarande det norske *Lysingsbladet*). Det er altså snakk om ei fullfinansiering frå staten si side. Denne ordninga er no under re- forhandling i samband med at *Post- og Inrikes Tidningar* skal bli ei elektronisk netteneste. Men det er grunn til å tru at Bolagsverket på ein eller annan måte vil kompensere for dei tapte inntektene og vidareføre SAOB som statsfinansiert prosjekt. Både ODS og DDO i Danmark er fullfinansierte, men ikkje einssidig frå staten. Carlsbergfondet har bidrege på like fot med Kulturministeriet i finansieringa

av dei to prosjekta. ”Privat” finansiering kan kanskje ikkje Carlsbergfondet sine bidrag kallast; poenget her er at midlane ikkje kjem over statsbudsjettet. NO er til samanlikning fullfinansiert for statlege midlar: Noregs forskingsråd kostar trykkinga, Universitetet i Oslo dekkjer direkte og indirekte driftsutgifter og delar av lønsbudsjettet, medan størstedelen av lønsbudsjettet blir løyvd direkte over statsbudsjettet. NRO har dårlegare vilkår. Pr. i dag får prosjektet noko støtte direkte over statsbudsjettet, men ikkje slik at det er fullfinansiert i den noverande fasen. I tillegg spør NRO seg på fondsmidlar frå mindre fond som Fritt Ord eller Nansenfondet, og ordboka har tradisjonelt fått bidrag frå privatpersonar, dvs. privat finansiering i eigenleg mening. Forskringsrådet har også vore bidragsytar til NRO, og indirekte har Universiteta i Oslo og Bergen vore med på finansieringa av ordboka, sidan setelarkiva som NRO byggjer på, for ein del har vore bygde opp av tilsette ved universiteta. Men det er viktig å understreke at NRO pr. i dag ikkje er sikra full finansiering for å gjennomføre digitalisering eller revisjon.

SAOB	Inntektene frå <i>Post- og Inrikes Tidningar</i> . Reforhandling: Kompensasjon frå Bolagsverket?	Statleg. Fullfinansiert.
NRO	Kulturdepartementet, private fond, forlag, donasjonar	Priv./statleg. Ikkje fullfinansiert.
NO	Kulturdepartementet, Universitetet i Oslo, Noregs forskingsråd	Statleg. Fullfinansiert.
ODS	Kulturministeriet, Carlsbergfondet	Priv./statleg. Fullfinansiert.
DDO	Kulturministeriet, Carlsbergfondet	Priv./statleg. Fullfinansiert.

Tabell 3. *Finansiering*

Ordboksverka det her er snakk om, er ekstremt kostbare prosjekt, som ofte går over mange år, og som heilt sprenger dei økonomiske rammene ein vanlegvis set for forskings- eller bokprosjekt. Difor er ordboksverka heilt avhengige av statleg finansiering for å bli gjennomførde. Eit fellestrekk ved ODS, DDO og NO i den noverande fasen er at dei kviler på ei avtale om kostnadsdeling. Lis Jacobsen (1956) har gjort greie for bakgrunnen for at ODS fekk fullfinansiering og eit lønsnivå for redaktørane på line med andre statstenestemenn. Ho seier her rett ut at ”et forhåndstilsagn om bevilling fra fondet [Carlsbergfondet] var den løftestang, der gjorde det mulig at opnå statsbevillingen” (Jacobsen 1956:407). Same modell med kostnadsdeling mellom Carlsbergfondet og Kulturministeriet blei lagd til grunn for DDO. Diverre har ikkje svenskanane eller vi i Noreg noko som liknar Carlsbergfondet, men modellen om kostnadsdeling blei likevel overteken då ein etablerte NO

som nytt prosjekt med ny finansiering. Rektor ved Universitetet i Oslo møtte kulturstatsråden, og Universitetet i Oslo forplikta seg til å dekkje ein del av utgiftene. Vilkalet var at Kulturdepartementet tok seg av auken i lønsbudsjettet. Dette har vist seg som ei gunstig ordning, for den verkar gjensidig forpliktande; det er vanskeleg for den eine parten å bryte sin del av avtala. Prosjektet har då også ved fleire høve eksplisitt appellert til partane ved å vise til den gjensidige bindinga.

4.2. Legitimering

Når ein er avhengig av statsløyvingar, slik som i praksis alle dei fem ordboksprosjekta er, blir spørsmålet om politisk legitimitet heilt avgjerande. Denne legitimiteten er ikkje ein permanent storleik, for i så langvarige prosjekt det her er snakk om, vil det truleg bli naudsynt å legitimere prosjekta fleire gonger og på forskjellige måtar, ettersom den politiske og kulturelle konteksten endrar seg.

Den norske situasjonen gjev ein god illustrasjon av dette poenget. Både NO og NRO får løyvingane sine rett over statsbudsjettet, dvs. løyvingane må vedtakast av Stortinget kvar haust. Det må argumenterast for løyvingssummane overfor regjeringa og i kulturkomiteen, og sidan det alltid er fleire ønskemål enn ressursar, må politikarane prioritere mellom dei kulturtiltaka dei har framfor seg. Korleis skal ein så greie å argumentere for at det å bruke 100 millionar kroner eller meir på ei ordbok som kanskje færre enn 1000 nordmenn er interesserte i å kjøpe, er rett prioritering av offentlege midlar?

Den norske stoda er interessant, fordi den avvik litt frå den danske og svenske, og fordi ordbøkene meir eksplisitt er legitimerede som kulturpolitiske tiltak. NO flyt på sin status som nynorsktiltak. Sidan nynorsken er eit statleg ansvar, og sidan målforma er under konstant trugsmål om marginalisering og på sikt uttradering, er det politisk korrekt å stimulere og støtte tiltak som kan betre nynorsken sin status i samfunnet. Dette kjem NO til gode. I tillegg har NO eit demokratisk eller distriktspolitisk aspekt, som gjer det kulturpolitisk omsetjeleg. For NO dokumenterer ikkje berre det nynorske skriftmålet, men også det ”norske folkemålet”, dvs. dialektane. I Noreg, der dialektane og distrikta står så sterkt, blir difor NO politisk korrekt også på dette punktet. Her kan heile folket og alle samfunnslag finne sitt eige kvardagspråk dokumentert. Om ikkje dette er nok, kan vi appellere til museumsaspektet av NO, dei gamle dialektorda i NO er eit aspekt av den folkelege og nynorsklitterære kulturarven som for ein del er på veg til å forsvinne. Mange ser behovet for å dokumentere denne språklege kulturarven før han er tapt for alltid.

Prosjektet NO 2014 skal i tillegg legitimere seg innanfor Universitetet i Oslo, for universitetet må også ville ønskje å vidareføre tilskotet til ordboksarbeidet innanfor sine pressa budsjett. I denne samanhengen har nok NO 2014 som vitskapleg digitaliseringsprosjekt mest appell og legitimeringstyngd. I og med digitaliseringsarbeidet som har gått føre seg dei siste åra, blir nemleg språkarkiva våre no lagde til

rette for anna utnytting enn den leksikografiske bruken. Setelarkivet og korpuset er tilgjengelege for ålmenta via internett, og ordboka er no ein elektronisk database som opnar opp for ei mengd nye utnyttingsmåtar som tener universitetsverksemda.

I møte med dei løyvande myndigheitene kan ein sjølv sagt også vise til kor mykje arbeid som faktisk alt er lagt ned i ordboka, og at det er umogleg å stanse ei ordbok i bokstaven *k*. Men røymsler frå grannelanda viser at dette kontinuitetsargumentet ikkje har avgjerande vekt. (Jf. OSD som no i praksis er terminert, og ONP i Danmark som etter band 3 (*de-em*) ikkje vil kome ut som papirbok.) Det er verdt å merkje seg at funksjonelle argument, slik som samfunnsnytte eller praktiske konsekvensar for den skrivande og lesande ålmenta i Noreg, er underordna i argumentasjonen for NO.

NRO utgjer eit interessant samanlikningspunkt. Ordboka skal jo legitimerast i den same kulturpolitiske konteksten som NO, men det har vist seg å vere vanskelegare å få gehør for dette prosjektet (jf. Guttu 1996:57f.). Dette heng truleg for ein del saman med statusen til riksmålet. I motsetnad til nynorsken har riksmålet ikkje offisiell status, og er slik ikkje ein konkurrent til nynorsken, men til bokmålet. Rett nok er dei reelle skilnadene mellom det offisielle bokmålet og riksmålet i ferd med å viskast ut, men i denne samanhengen er det underordna. Medan nynorsksaka har gjeve NO legitimitet og eit preg av politisk korrektheit, har riksmålsassosiasjonen truleg vore ei belastning for NRO i møte med dei løyvande myndigheitene. I praksis er då også dette tona ned i den eksplisitte presentasjonen av NRO, jf. Lars Bucher Johannessen og Lars Roar Langslet i forordet til tilleggsbanda som kom ut i 1995 (NRO 5:v). Derimot har ein appellert til forskingsrelevansen, dvs. ved å vise til faglege omsyn slik som behovet for å dokumentere utviklingane i det skriftlege notidsspråket. Denne argumentasjonsvegen er heller ikkje problemfri, for det hadde truleg vore lettare å argumentere for NRO som forskingsprosjekt om ordboka hadde hatt offisiell universitetstilknytning og tettare samheng med den språklege dokumentasjonsverksemda ved universiteta. NRO hadde truleg vore tent med å vere betre organisatorisk forankra som forskingsprosjekt, for slik det er, manglar NRO dei formelle forskingsgevanta det kunne ha vore opportunt å ikle seg.

Det sterkaste kortet NRO har å bruke andsynes dei løyvande myndigheitene, er bruksaspektet. Dette er den einaste dokumentasjonsordboka på bokmålssida (orsak termen!), NRO er fullført, og det har vist seg å vere behov for verket. Bokmålet er jo stetta av ei mykje større brukargruppe enn nynorsken, og dermed er det ein marknad for NRO. Ironisk nok kan kanskje dette også vere problematisk frå eit statleg finansieringssynspunkt, for forlagsinteressa for NRO er større enn for NO, og med god grunn.

Situasjonen i Danmark og Sverige er eg naturleg nok dårlegare kjend med, men i Danmark ser i alle høve ordboksprosjekta ut til å vere meir fagleg og funksjonelt motiverte. ODS blei lansert som eit nasjonalt dokumentasjonsprosjekt, avløysaren

til Molbechs då utdaterte ordbok. I utgangspunktet skulle ordboka dokumentere samtidsspråket avgrensa frå 1700 til redigeringstidspunktet, eit tidspunkt som flytta seg ettersom verket skreid fram (jf. Vikør 1999). Men i og med at ein sette kronologisk strek for ekserperinga ved sluttåret for primærutgjevinga (1955), har ordboka gjennom heile supplementsperioden blitt redigert som ei *historisk* dokumentasjonsordbok.

Ein tilskuv til at DDO blei sett i gang, var at Danmark gjekk inn i den europeiske unionen. På 1980-talet, i kjølvatnet av EU-avstemmingane, var det lett å få gehør for tiltak som styrkte det sær danske, og det blei advart mot at det danske språket kanskje ville bli truga innanfor rammene av den nye europeiske fellesskapen. DDO er altså delvis legitimert av behovet for å styrke det danske i møte med det framande. Fagleg sett var det lett å argumentere for at ein trong å dokumentere samtidsspråket, ODS inkluderer jo berre språk og språkleg utvikling frå før 1955. DDO blei difor nasjonalt og funksjonelt legitimert i møte med politikarane. Det galdt å dokumentere, men også ideelt sett å styrke det moderne danske språket i møte med EU. DDO måtte difor greie å sameine omsynet til eit vidt spekter av brukarar, for den alminnelege dansken måtte ikkje få eit så komplekst ordboksformat at han ikkje greidde å bruke det, samstundes med at ordboka også måtte kunne vere eit forskingsverktøy for lingvistar.

Når det gjeld DDO, og seinare *Korpus 2000* og *ordnet.dk*, ser det ut som DSL på ein vellukka måte fungerer som fagleg garantist opp mot finansieringsinstansane. DSL-prosjekta framstår slik som i utgangspunktet fagleg vellegitimerte, slik at ein kan bruke kreftene sine på å argumentere kultur- eller forskingspolitisk for desse prosjekta i møte med finansieringskjeldene. I Noreg manglar vi ein slik samlande fagleg koordinator av ordboksprosjekta, noko eg trur er ei ulempe. I alle høve kan det oppstå situasjonar der til dels konkurrerande prosjekt kan kome til å bruke krefter på å argumentere fagleg opp mot finansieringskjeldene, i staden for kultur- eller forskingspolitisk.

SAOB si opprinnelege legitimering var som eit språkleg og kulturelt dannelsingsprosjekt, jf. Svenska Akademiens valspråk *Snille och smak*, og Gustaf 3. sitt ønske om å dyrke fram "Svenska Språkets renhet, styrka och höghet" (Loman 1986:5ff.). Den svært tunge tradisjonen som no står opp under SAOB, og det så langt sikre finansieringsgrunnlaget, har nok gjort det mindre presserande å legitimere prosjektet i samfunnet. Det er blitt eit nasjonalt klenodium, og slik er det heva over kritiske eller kjetterske spørsmål. Det er kanskje også ei baksida ved denne situasjonen, for utan legitimeringsbehov mistar ein noko av kontakten med det samfunnet ein skal kommunisere med. Det er slik interessant at mange av dei entusiastiske abonnentane til dei første hefta av SAOB var lærarar og skulefolk, og forlaget lanserte ordboka som ei bok "för hela folket" (Loman 1986:14). Denne situasjonen er endra, og Bengt Sigurd (1986:176) skriv: "För allmänheten – även den s.k. bildade – är nog SAOB

okänd, och i ökande grad.” I tillegg ser ein at den tunge tradisjonen også lyfter SAOB over fagleg kritikk. Lundbladh (2003) dokumenterer korleis utgjevingane av SAOB-band og -hefte i svært liten grad har vore emne for faglege meldingar.

Oppsummeringsvis kan ein konkludere med at dei store nordiske ordbøkene er ulikt legitimerte. Ein ser at legitimeringsbehovet er ulikt til ulike tider, og at nasjonsbyggings- eller dannelsingsprosjekt kanskje ikkje er like ”salbare” no som for 100 år sidan. Det kan slik sett vere ei utfordring å endre argumentasjonen undervegs.

4.3. Relevans

Så langt har eg drøfta korleis offentleg finansiering kviler på kva slags politisk legitimering ordboksprosjekta får. Men ein får tru at politisk aksept også heng saman med kva slags sosial eller kulturell relevans ordbøkene *faktisk* har. Ein kan jo påstå at dette er eit prosjekt som bringer fram uunnverleg forskning, eller at dette er eit prosjekt som styrkjer den vanlege mannen sitt språklege medvit, men spørsmålet er om ordbøkene faktisk er relevante for dei brukargruppene ein ønskjer å nå, og i høve til den argumentasjonen som blir brukt for å legitimere ordbøkene politisk.

Vi har vel alle saman eit ideal om at ordbøkene vi produserer skal kjennast relevante for brukarane våre. På den andre sida er det eit empirisk faktum at vi har få brukarar. Både den ålmenne kulturelle konteksten og dei forskingsparadigma som var gjeldande då ordbøkene opprinneleg blei initierte, er endra, og dermed må ein spørje seg om ordbøkene våre faktisk og framleis er relevante.

Eit hovudinstrykk er at SAOB, ODS, NO og for ein del NRO har låg samfunnsrelevans. DDO har enno ikkje fått tid på seg til å stadfeste relevansen sin. SAOB og NO er lite kjende i samfunnet, og dei sel i små opplag. ODS og NRO som er fullførde, er meir kjende. Presseopplaga om NO får gjerne ei museal eller kuriøs, eller endåtil humoristisk vinkling. Dette gjeld då særleg framdriftstakta. Og det er klart at det formatet vi arbeider innanfor ser avvikande ut i ei ”tabloid” verd. I forsøka på å svare på utfordrande spørsmål frå pressa, kan vi dessutan ikkje lenger bruke ord som *danning*, *nasjonal* eller *kulturarv*, for dei er ikkje utan vidare honnørord i dag. Utfordringa blir difor å gjere ordbøkene meir samfunnsrelevante, og eg vil nemne nokre tiltak på vegen mot eit slikt mål.

Det er viktig å bruke media meir offensivt. Ofte er det slik at vi blir kontakta av pressa for at dei skal få stadfest sine fordømmar om ordboksverksemd av oss. Her er det truleg mykje å hente ved å ta intitativ på eigne premissar. Lis Jacobsen ser ut til slik å ha brukt media svært medvite til beste for ODS i dei åra ho styrde ordboka. Stoffet vi arbeider med eignar seg desutan til mange andre og meir tabloide format enn som ordboksartiklar. Eg tenkjer her på Dagens Ord-spalter, éin redaktør hos oss har fast program på NRK kvar veke der han tek imot spørsmål frå lyttarane, og andre TV- og radiokonsept kunne også ha ordfokus.

Det norske TV-programmet *Typisk norsk* viser dessutan at språk og ord er noko

folk er svært interesserte i. I Noreg er det stor aktivitet rundt om i bygdene når det gjeld å registrere gamle dialektord. Etymologiske ordbøker sel godt både i Noreg og Sverige. Skandinavar er opptekne av litteratur og forfattarskapar. Og svært mange løyser kryssord eller spelar scrabble. Utfordringa vår er å knyte an til denne interessa på ein kreativ måte. Målet må vere å greie å kanalisere språkinteressa hos folk over på ordbøkene via dei meir tabloide formidlingsformata.

I denne samanhengen er digitaliseringsprosessane som alle dei nordiske ordboksprosjekta på ein eller annan måte står midt oppe i, avgjerande viktige. Ordboksverka våre er store, og dyre og plasskrevjande. Elektroniske versjonar av ordbøkene er ingen av delane, og dei inviterer dessutan til meir mangesidig bruk av ordbøkene (jf. Bakken & Ore 2005). I freistinga på å nå fleire brukarar i framtida vil det elektroniske mediet truleg bli heilt avgjerande.

Så langt har eg litt upresist snakka om samfunnsrelevansen. Eg vil avslutningsvis avgrense omgrepet litt, og sjå nærare på forskingsrelevansen av ordbøkene våre. Dei er trass alt vitskaplege dokumentasjonsordbøker, og forskarsamfunnet er truleg den primære brukargruppa for fleire av dei. Utgangspunktet for meg er ein påstand om at koplinga mellom den generelle språkvitskapen og den vitskaplege leksikografien blei gradvis svekt frå 1950 og i tiåra framover. Grunnane kan vere mange, men éin grunn er at nye fokus kom til innanfor språkvitskapen, og desse fokusa prioriterte syntaks og teori heller enn empiri og leksikon. Ein annan grunn kan vere at det blei færre formelle koplingar mellom ordboksverka og forskarsamfunna, det var ikkje lenger så vanleg å dele tida si mellom universitet og ordboksredaksjon, jf. det tette personalhøpethavet mellom Københavns universitet og den opprinnelege redaksjonen i ODS. Dessutan konsoliderte leksikografien seg som eige fagfelt, slik at det blei skipa til eigne leksikografitidsskrift, eigne undervisningstilbod, eigne konferansar og avhandlingar med reint leksikografisk fokus. Under éin synsstad er dette sjølv sagt eit gode, men det er grunn til å tru at det ikkje har fremja kontaktane mellom den generelle språkvitskapen og leksikografien. Sjå for øvrig Christensen 2002 for ei interessant samanlikning av korleis disiplinen semantikk blir praktisert innanfor SAOB og innanfor universitetet.

Mitt poeng med å peike på desse faktorane som tidlegare har skapt avstand og slik sett undergrave relevansen til ordbøkene for universitetssektoren, er å vise til at desse vilkåra på viktige punkt er endra, og at ein difor no har eit godt utgangspunkt for å knyte nye band mellom språkvitskapen og leksikografien.

For det første rår no nye språkvitskaplege forskingsparadigme med ny interesse for faktisk språkbruk og breie empiriske undersøkingar. Her er korpuslingvistikken truleg det beste dømet. Dessutan er det større interesse for leksikonet og for morfologi enn 1970- og 80-talet var prega av, og det innanfor ulike teoretiske overbygningar. Grensene mellom datalingvistikken og den databaserte leksikografien er i ferd med å viskast ut, noko som har vist seg å opne for nye spanande perspektiv.

Innanfor leksikografien har dessutan dei nye databaserte metodane gjeve oss eit heilt anna utgangspunkt for å møte andre språkforskarar på halvvegen. Viktigast her er det at datateknologien har brote ned grensene mellom ordbøker, databasar og kjelder. Innanfor prosjektet NO er t.d. no setelarkiva våre elektronisk tilgjengelege og søkbare, vi har etablert eit tekstkorpus som på same måte er tilgjengeleg og søkbart, og sjølve ordboka er ein database med direkte koplingar til kjeldegrunnlaget. Innanfor overbygningen *ordnet.dk* vil ein etter kvart finne koordinerte foredla språkressursar som innbyd til å utnytte desse ressursane på nye måtar. Ikkje minst viktig vil det vere at dei nye elektroniske formata opnar opp for systematisk og ikkje berre partikulær bruk av ordbøkene, noko som absolutt bør auke relevansen av dei for andre språkforskarar.

Eg trur altså digitalisering vil vere heilt avgjerande for meir forskingsrelevant bruk av ordbøkene. Men for å nå dette målet, er det i alle fall fire forhold som det trengst å arbeidast vidare med. Vi må arbeide med å bryte ned fordommane som finst mot ordboksgenren i forskarsamfunna, vi må gjere dei nye ordboksprosjekta synlege i forskarsamfunna, og vi må demonstrere for andre forskarar korleis ein ny vitskapleg ordboksbruk kan sjå ut. Målet må vere at auka forskingsrelevans og utnytting i neste omgang kan brukast som legitimeringsargument opp mot forskingssektoren, ikkje berre mot kultursektoren.

4.4. Resultatkrav

Til slutt vil eg stutt kommentere den utfordringa som gjeld resultatkrav. Det er no slik at alle dei fire fullfinansierte ordbøkene ha, eller har hatt resultatkrav stilte til seg. NO fekk eit slikt krav i og med omorganiseringa i 2002, medan SAOB fekk eit sluttår for arbeidet på 1990-talet. Med unntak av NRO, som altså ikkje er fullfinansiert, er resultatkravet formulert av finansieringskjeldene, som også fungerer som rapporteringsinstans. Når resultatkrav no er formulerte, er oppdragsaspektet av verksemda tydeleggjort. Det ser elles ut til at det er litt ulikt kor tett oppdragsgjeverane følgjer oss opp.

Det har ofte blitt fokusert på to negative sider ved det å redigere ordbok med stramme tidsfristar. Det kan for det første vere stressande å arbeide med strenge tidsfristar, og for det andre oppstår det ofte ein konflikt mellom progresjon og kvalitet. Begge problema vil kjennast mest akutte når tidsfristane blir urimeleg strenge. NO 2014 har likevel insistert på å få rapportere om framdrifta direkte til Kulturdepartementet og ikkje berre til vårt eige styre. Vi ønskjer å fokusere på det faktumet at vi har fått eit oppdrag frå samfunnet, og slik brukar vi sluttåret som utgangspunkt for å argumentere eksternt for finansiering. Internt er sluttåret eit absolutt orienteringspunkt når vi må gjere val som gjeld framdrift, dimensjonering og avgrensing.

Innanfor rimelege grenser trur eg faktisk det er bra å arbeide med absolutte

tidsfristar. For det første må all vitskap avgrensast; det gjeld å svare på oppgåva ein har sett seg på adekvat måte. Dessutan er det ofte slik at når eit prosjekt manglar tidsavgrensing, vil gjerne dei kvalitative og kvantitative normene endre seg undervegs, jf. den naturlege utviklinga av SAOB, ODS og NO opp gjennom åra. Dette viser også at kvalitet er ein variabel storleik som ikkje kan vurderast uavhengig av rammene for oppgåva. Eg trur dessutan at det å greie å innfri eit samfunnsoppdrag er heilt avgjerande for å gjere arbeidet vårt relevant, noko ikkje minst salet av dei fullførde ordbøkene NRO og ODS demonstrerer. Vi må demonstrere ein vilje til å møte samfunnet på dei premissane andre legg for oss. Eg må likevel presisere at det gjeld å finne fram til ei tidsavgrensing som står i rett forhold til omfanget av arbeidet.

5. Konklusjon

Denne samanliknande drøftinga av utfordringar som er sams for dei fem nordiske ordboksverka eg her har sett nærare på, hadde som primært mål å gje meg innsikter som kan kome NO til gode. Eg vil difor konkludere med dei personlege læringsresultata eg sjølv sit igjen med. Mi von er at dette også kan gagne andre.

På vegner av alle ordboksprosjekta trur eg for det første at vi må legitimere prosjekta på ein meir medviten måte enn tradisjonelt har vore gjort. For det andre er det viktig å betre ordbøkene sin samfunnsrelevans og forskingsrelevans. For det tredje må vi vere meir utoverretta om vi ønskjer å synleggjere og halde på det samfunnsoppdraget vi faktisk har fått, og for det fjerde må vi ta resultatkrava på alvor. For NO sin del vil eg leggje til at vi har mykje å gå på når det gjeld fagleg legitimering, medan vi ligg betre an når det gjeld kulturpolitisk legitimering. Fagleg legitimering må i siste instans forankrast i fagleg kvalitet, og vi bør difor halde fram med å styrkje den faglege kvaliteten internt i redaksjonen. Og til sist vil eg halde fram at digitaliseringsarbeidet er avgjerande i høve til mange av dei utfordringane vi no står overfor. Digitaliseringsarbeid synleggjer, skaffar nye brukarar, lyfter det interne medvitsnivået, inviterer til ny og meir systematisk bruk av ordbøkene, gjer ordbøkene meir vitskaplege og fremjar framdrift. Det er difor gledeleg at alle dei fem ordboksverka eg her har sett nærare på, no vidareutviklar ordbøkene sine langs dette sporet.

Litteratur

Ordbøker:

DDO 2003-2005 = E. Hjorth/K. Kristensen (red.): *Den Danske Ordbog*. 6 band. Udgivet af

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

NO 1966- = *Norsk Ordbok*. 5 av 12 band. Oslo: Det Norske Samlaget.

NRO 1937-1957, 1995 = T. Knudsen/A. Sommerfeldt/H. Noreng (red.): *Norsk Riksmålsord-*

bok. 6 band. Utgitt av Det norske Akademi for Sprog og Litteratur. Oslo: Aschehoug/Gyldendal/Kunnskapsforlaget.

Nusvensk ordbok 1917-1972. 10 band. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

ODS 1918-1956 = *Ordbog over det danske Sprog*. 28 band. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

ODS-S 1992-2005 = *Ordbog over det danske Sprog. Supplement*. 5 band. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København: Gyldendal.

ONP 1989-2004 = *Ordbog over det norrøne prosasprog. Register*, 3 bind. Udgivet af Den arnamagnæanske kommission. København.

OSD 1991 = *Ordbok över Sveriges Dialekter*. 1 band. Uppsala: Arkivet för Ordbok över Sveriges dialekter.

SAOB 1898- = *Ordbok över Svenska Språket*. 34 av 39 band. Utgiven av Svenska Akademien. Lund: Gleerup.

Annan litteratur:

Allén, Sture, Loman, Bengt & Sigurd, Bengt 1986: *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier. Svenska Akademien 200 år*. (Svenska Akademiens handlingar från år 1986. Fjärde delen 1986.) Stockholm: Norstedts.

Bakken, Kristin & Ore, Christian-Emil 2005: Norsk Ordbok – også ei elektronisk ordbok? I: *LexicoNordica* 12, 7-18.

Christensen, Lisa 2002: Universitetssemantik och ordbokssemantik. I: Mattisson, Anki mfl. (red.): *Alla ord är lika roliga. Festskrift til Lars Svensson 28 februari 2002*. Svenska Akademien. Distr. Nordstedts: Stockholm, 24-39.

Guttu, Tor 1996: Norsk Riksmålsordbok V-VI. I: *Mål og Makt* 4, 53-58.

Jacobsen, Lis 1956: Da den danske ordbog blev en institution. I: Aakjær, Svend, Hald, Kr. & Hansen, Aage (red.): *Festskrift til Peter Skautrup 21. januar 1956*. Århus: Universitetsforlaget, 403-410.

Loman, Bengt 1986: En Inrättning, ägnad endast til Språkets förbättring. I: Allén, Loman & Sigurd 1986, 1-142.

Lundbladh, Carl-Erik 2003: Kritiken av SAOB. I: *LexicoNordica* 10, 99-118.

Sigurd, Bengt 1986: Ordboken, ordlistan och några andra av Svenska Akademiens språkliga insatser under 1900-talet. I: Allén, Loman & Sigurd 1986, 145-232.

Trap-Jensen, Lars 2004: Et net af ord – ordnet.dk. I: *Mål & Mæle* 4, 24-30.

Vikør, Lars Sigurdsson 1999: Fleirgenerasjonsordbøker og tida. I: *Nordiska studier i lexikografi 4. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Esbo 21-24 maj 1997*. Helsingfors: Nordiska föreningen för lexikografi, Helsingfors, 395-405.